

Οι αντιλήψεις για την κύηση στην Αρχαία Ελλάδα

Χαράλαμπος Ελμάζης, Πτυχιούχος Μαιευτικής Τ.Ε.Ι.Θ., Ειδικευόμενος Μαιευτικής-Γυναικολογίας.

Τα στάδια της διαδικασίας ανάπτυξης του εμβρύου ερμηνεύονται με όρους-έννοιες, γνωστές από την καθημερινή ζωή της εποχής εκείνης. Έτσι, χρησιμοποιούνται οι αναλογίες γυναίκα-γη, μήτρα-φούρνος, έμβρυο-φυτό. Γίνεται έτσι κατανοητό πως η πρώιμη εμβρυολογία, παρά τις διακηρύξεις της, βασίζεται στην παρατήρηση και την επιστημονική μεθοδολογία και είναι βαθιά ριζωμένη στο έδαφος της λαϊκής κουλτούρας.

Τα ερωτήματα που απασχολούσαν τους αρχαίους Έλληνες: “Πώς γίνεται ο άνθρωπος;”, “Πώς αναπτύσσεται το ανθρώπινο έμβρυο;”, “Ποιά είναι η χρονική στιγμή κατά τη διάρκεια της εμβρυϊκής ανάπτυξης, που αναγνωρίζεται η ανθρώπινη υπόσταση;”, δεν έχουν απαντηθεί πλήρως.¹

Με καινούργιες και πιο λεπτομερείς μεθόδους έρευνας η εμβρυολογία απέκτησε νέες γνώσεις, προσπαθώντας να απαντήσει όσο το δυνατό πληρέστερα στα προαναφερθέντα ερωτήματα. Επιπλέον, η Φιλοσοφία και η Θεολογία εμπλέκονται και αυτές από την πλευρά τους στην προσπάθεια να δοθεί μια απάντηση ως προς το αν υφίσταται ανθρώπινη υπόσταση εμβρύου, ακόμη και σε εκείνο το στάδιο, που αυτό είναι άθροισμα ολίγων κυττάρων.¹

Η κοινή γνώμη ενδιαφέρεται όλο και περισσότερο, επειδή οι ιατρικές εφαρμογές της καινούργιας γνώσης αφενός προσφέρουν δυνητικά οφέλη, αφετέρου ξυπνούν προαιώνιους φόβους.¹ Οι νόμοι που τέθηκαν σε εφαρμογή στη μια χώρα μετά

την άλλη, σκοπό έχουν να διασφαλίσουν τα οφέλη και να μην επιτρέψουν να βγουν αληθινοί οι φόβοι.¹

Από μελέτη συγγραμμάτων της πρώιμης περιόδου της Ελληνικής Ιατρικής βρίσκουμε σημαντικές αναφορές σχετικά με την κυοφορία του ανθρώπινου εμβρύου, όπως π.χ. στην “Ιπποκρατική Συλλογή” και συγκεκριμένα στα “Περί γονής” και “Περί φύσιος παιδίου”.¹

Σ’ αυτό το σημείο αξίζει να επισημανθεί ότι τα δύο προαναφερθέντα συγγράμματα (χρονολογούνται προς το τέλος του 5ου π.Χ. αιώνα) ανήκουν μεν στην “Ιπποκρατική Συλλογή”, αλλά δεν σημαίνει και ότι γράφτηκαν από τον Ιπποκράτη. Στην πραγματικότητα, πολύ λίγα από όλα τα συγγράμματα της “Ιπποκρατικής Συλλογής” μπορούν να αποδοθούν στον πατέρα της Ιατρικής.

Στο “Περί φύσιος παιδίου” ο συγγραφέας περιγράφει μια ιστορία, μέσα από την οποία διαφαίνεται πώς μοιάζει ένα έμβρυο ηλικίας 6 ημερών. Μια σκλάβο, κάποιου συγγενή του συγγραφέα, παρατήρησε ότι ο “σπόρος” μετά τη συνουσία δεν εξήλθε από το σώμα της. Αυτό το ανέφερε στην κυρία της, που ζήτησε τη συμβουλή του, η οποία ήταν “να χοροπηδά με τέτοιο τρόπο, ώστε οι πτέρνες να ακουμπούν στους γλουτούς της (με σκοπό να αποβάλει)”.² Έτσι, ο “σπόρος” έπεσε. Έμοιαζε δε με ανώριμο αυγό.³

Σ’ αυτό το σύγγραμμα, λοιπόν, υπάρχει η πρώτη αναφορά για τη φύση του εμβρύου, ενώ διαφαίνεται και μια αντίθε-

ση με το γνωστό «Όρκο του Ιπποκράτη», όπως συνηθίζεται να λέγεται, στον οποίο η έκτρωση (τεχνητή) χαρακτηρίζεται απαγορευμένη πράξη. Η αντίθεση αυτή οδηγεί στο εξής ερώτημα: Εάν η τεχνητή έκτρωση απαγορεύεται –εφόσον δεν κινδυνεύει η ζωή της μητέρας από την εγκυμοσύνη– τότε πώς συστήνεται από γιατρό (τον Ιπποκράτη) της εποχής εκείνης, σε γυναίκα που είναι στην έκτη ημέρα κύησης, να αποβάλλει; Δηλαδή, πότε το έμβρυο θεωρείται ζωντανό ον, που χρήζει προστασίας;

Μια παράγραφος από τα «Πολιτικά» του Αριστοτέλη, προτείνει ότι η έκτρωση (τεχνητή) μπορεί να διενεργηθεί *“πριν να αρχίσει να αισθάνεται και να βιώνει το έμβρυο.”* Αλλά, τον καιρό εκείνο, πότε πιστεύεται ότι αυτό συμβαίνει;

Ο συγγραφέας του ψευδοαριστοτελικού κειμένου *“Περί στειρότητας”*, βασιζόμενος στη θεωρία ότι και τα δύο φύλα παράγουν “σπόρο”, ισχυρίζεται ότι αν ο άνδρας και η γυναίκα παράγουν πιο πολλούς “σπόρους” από όσους μπορεί να συγκρατήσει η μήτρα, τότε οι υπόλοιποι θα αποβληθούν και η γυναίκα θα έχει τη λαθεμένη εντύπωση ότι δεν έχει συλλάβει.¹

Στην πρόσφατη μελέτη της Ann Hanson για το Ιπποκρατικό κείμενο *“Περί Οκταμήνου”*, αναφέρεται ότι η συνήθεια στην Αρχαία Ελλάδα να ονομάζεται “οκταμηνίτικο”, ένα παιδί που γεννήθηκε νεκρό και “επταμηνίτικο”, ένα παιδί που γεννήθηκε ζωντανό μεν αλλά νωθρό, ήταν χρήσιμη σε όλους τους ενδιαφερόμενους περί τον τοκετό, δηλαδή τους γονείς και τη μαμή. Η πίστη αυτή στη βιωσιμότητα του “επταμηνίτικου” επέτρεπε στη μητέρα, ανάλογα με την έκβαση του τοκετού να διαμορφώνει και την άποψή της για τη διάρκεια της κύησης.³

Αφού όλοι γνώριζαν ότι ένα οκταμηνίτικο νεογνό δεν ήταν βιώσιμο, το δικα-

στήριο απάλλαξε τη μαμή από κατηγορίες για αμέλεια στην εκτέλεση του λειτουργήματός της, οι δε γονείς ελευθερώνονταν από τυχόν αισθήματα ενοχής.³ Έτσι, σε μια κοινωνία με υψηλή βρεφική θνησιμότητα, η άποψη ότι το οκταμηνίτικο έμβρυο δεν επιζεί ποτέ ενώ το επταμηνίτικο είναι βιώσιμο, ήταν πολύ χρήσιμη. Π.χ. αν συνέβαινε το δυσάρεστο γεγονός του θανάτου του εμβρύου, η έγκυος θα μπορούσε να αλλάζε γνώμη, δηλαδή, ότι έκανε λάθος στον υπολογισμό της ηλικίας κύησης και αντί επτά μηνών, ήταν οκτώ. Έτσι, απαλλάσσονταν από την κοινωνία και το νόμο οι γονείς και η μαμή αντίστοιχα.

Ο συγγραφέας του *“Περί φύσιος παιδίου”* υποστηρίζει ότι η διαδικασία της ανάπτυξης είναι από την αρχή μέχρι το τέλος η ίδια, τόσο στα φυτά όσο και στο ανθρώπινο έμβρυο. Στο κείμενο του εν λόγω συγγράμματος παρομοιάζεται η ενδομήτρια ανάπτυξη του ανθρώπινου εμβρύου με την ανάπτυξη ενός δένδρου. Π.χ.: α) Όπως ένα δένδρο που αναπτύσσεται σε στενό χώρο ή που οι ρίζες του περιορίζονται από την ύπαρξη ενός βράχου, είναι κακοσχηματισμένο, έτσι και ένα έμβρυο που αναπτύσσεται σε ανώμαλη ενδομήτρια κοιλότητα, θα είναι παραμορφωμένο σε κάποιο μέρος του σώματός του. β) Όπως ένα δένδρο σχηματίζει τα κλαδιά του και από αυτά εκφύονται άλλα κλωνάρια, έτσι αναπτύσσονται τα οστά του εμβρύου και τελικά σχηματίζονται τα δάκτυλα των χεριών και των ποδιών. γ) Η υγεία και η σωστή ανάπτυξη του εμβρύου εξαρτώνται από τη μητέρα, όπως ακριβώς η υγεία ενός φυτού εξαρτάται από το έδαφος στο οποίο αναπτύσσεται.

Στο *“Περί γονής”* ο συγγραφέας αναφέρεται στα στάδια εμβρυϊκής ανάπτυξης. Το πρώτο στάδιο είναι όταν ο “σπόρος” από τον άνδρα και τη γυναίκα συνε-

ώνονται. Ο συγγραφέας αυτής της πραγματείας θεωρεί ότι και τα δύο φύλα παράγουν “σπόρους”, οι οποίοι μπορεί να προέρχονται από οποιοδήποτε μέρος του σώματος του άνδρα και της γυναίκας. (Εκείνη την εποχή υπήρχαν δύο θεωρίες σχετικά με την προέλευση του “σπόρου”: 1) Θεωρία της παγγενέσεως και 2) Θεωρία εγκεφάλου/ουσίας).⁴

Στο εν λόγω σύγγραμμα αναφέρονται χαρακτηριστικά: *“Κατά τη διάρκεια της συνουσίας η θερμοκρασία μέσα στη μήτρα είναι αυξημένη και με την εκσπερμάτιση επέρχεται μια μικρή “ανάφλεξη”, όπως όταν προστίθεται κρασί σε φωτιά. Στη συνέχεια η θερμοκρασία, όπως και η ηδονή της γυναίκας μειώνονται. Εάν πρόκειται η γυναίκα να μείνει έγκυος, θα πρέπει η μήτρα να φραγεί, για να παραμείνουν σ’ αυτήν οι σπόροι των συνουσιαζομένων. Τώρα, θα αναμειχθούν οι “σπόροι” του αρσενικού και του θηλυκού και σ’ αυτό το σημείο καθορίζεται το φύλο του παιδιού”*.

Ακόμη, αξίζει να αναφερθεί η εξής παρατήρηση, που προκύπτει από την ανάγνωση του συγγράμματος *“Περί γονής”*: *“Ένα άτομο, οποιουδήποτε φύλου, παράγει και των δύο ειδών “σπόρους”, δηλαδή ισχυρό αρσενικό ή αδύνατο θηλυκό. Δύο ισχυροί “σπόροι” δίνουν γένεση σε αγόρι, δύο αδύνατοι “σπόροι” γεννούν κορίτσι. Εάν ο ένας “σπόρος” είναι ισχυρός και ο άλλος αδύνατος, τότε το φύλο του παιδιού εξαρτάται από το ποσοστό συμμετοχής του καθενός στη δημιουργία του εμβρύου.”⁴*

Επίσης, την εποχή εκείνη έγινε προσπάθεια να εξηγηθεί και η ομοιότητα γονεαπαιδιού. Έχοντας ως δεδομένο ότι ο “σπόρος” κάθε γονέα προέρχεται από υγρά όλων των μερών του σώματός του, ένα παιδί που έχει τη μήτη του πατέρα του, το οφείλει στο γεγονός ότι περισσό-

τερο τμήμα του “σπόρου” του πατέρα από την περιοχή της μύτης του –από ό,τι της μητέρας– έλαβε μέρος στο σχηματισμό αυτού του οργάνου του εμβρύου.¹

Στη συνέχεια ο συγγραφέας αναφέρεται στις συγγενείς ανωμαλίες, οι οποίες μπορεί να οφείλονται σε μήτρα που έχει βλαφθεί από πλήξη της κοιλιάς ή πτώση της μητέρας, αλλά μπορεί και να οφείλονται σε ανεπάρκεια κάποιου τμήματος της μήτρας. Έτσι, σε παιδί με αγενεσία ενός δακτύλου, μπορεί η ανωμαλία αυτή να οφείλεται σε πίεση του σώματος της μήτρας επί του χεριού του εμβρύου.

Η ανάπτυξη των φυτών χρησιμοποιείται και πάλι, για να διευκρινισθεί αυτό το σημείο. Δένδρα που μεγαλώνουν χωρίς να έχουν αρκετό χώρο ή που οι ρίζες τους παγιδεύονται από κάποιο βράχο, μεγαλώνουν παραμορφωμένα ή πυκνά σε κάποιο τμήμα τους και αδύνατα σε άλλο. Παρομοίως, ένα έμβρυο που αναπτύσσεται σε μια περιορισμένη ενδομήτρια κοιλότητα, θα είναι παραμορφωμένο σε κάποιο τμήμα του σώματός του.¹

Το επόμενο βήμα είναι όταν ο “σπόρος αποκτά αναπνοή”. Η μήτρα, που είναι ζεστή, θερμαίνει το “σπόρο” και σαν συνέπεια τα αέρια, που σχηματίζονται μέσα του, μετακινούνται προς τα έξω, ενώ νέος κρύος αέρας εισέρχεται και ούτω καθεξής. Η αναλογία που χρησιμοποιείται, είναι πάλι με τα δένδρα: Όταν το ξύλο θερμαίνεται, ζεστός αέρας αποβάλλεται και κρύος αέρας εισέρχεται προς αντικατάσταση.

Το τρίτο στάδιο είναι όταν “ο σπόρος φουσκώνει και καλύπτεται η επιφάνειά του”. Εδώ, χρησιμοποιείται το παράδειγμα ψησίματος του ψωμιού στο φούρνο. Καθώς, δηλαδή, θερμαίνεται ο “σπόρος”, “φουσκώνει”, όπως ακριβώς το ψωμί, όταν ψήνεται. Η δε κρούστα που πιάνει, παρομοιάζεται με το κάλυμμα (μεμβρά-

νη) που περιβάλλει το “σπόρο”.

Στη συνέχεια ακολουθεί η ανάπτυξη του “σπόρου”. Αυτός, εκτός από την αναπνοή που διενεργείται διαμέσου της μεμβράνης, εισροφά, επίσης, πάλι διαμέσου αυτής αίμα εμμήνου ρύσεως με το οποίο αναπτύσσεται και εξελίσσεται ο “σπόρος” σε έμβρυο.

Το δέρμα σχηματίζεται και φτάνει γύρω από τον ομφάλιο λώρο, διαμέσου του οποίου γίνεται η ανταλλαγή αέρα και αίματος. Στη συνέχεια αναπτύσσονται τα διάφορα μέρη του σώματος. Τα οστά σκληραίνουν και βλαστάνουν νέα, “σαν τα κλαδιά στα δένδρα”. Το κεφάλι προβάλλει. Εμφανίζονται τα άνω και κάτω άκρα, όπως και τα νεύρα.

Στο κεφάλι διαγράφεται το στόμα, ενώ τα αυτιά και η μύτη διατρυπούν το κρανίο και προβάλλουν. Τα μάτια γεμίζουν με υγρό. Στη συνέχεια σχηματίζονται τα γεννητικά όργανα και τα σπλάχνα. Οι πνεύμονες αναλαμβάνουν την αναπνευστική λειτουργία, η οποία επιτελείτο μέχρι τώρα από τον ομφαλό. Τέλος, αναπτύσσονται οι εξωκρινείς αδένες.

Μετά από αυτό το στάδιο ανάπτυξης σχηματίζεται το έμβρυο –“παιδίον”– και είναι ακριβώς το σημείο που τα άκρα, άνω και κάτω, συνενώνονται με τον κορμό του σώματος. Από την “ανάμειξη των σπόρων” μέχρι τη διαμόρφωση του εμβρυϊκού σώματος μεσολαβεί χρονικό διάστημα 42 ημερών για το θηλυκό έμβρυο και 30 ημερών για το αρσενικό. Αυτή η διαφορά οφείλεται στο ότι ο θηλυκός “σπόρος” είναι πιο αδύναμος, λεπτότερος και γι’ αυτό χρειάζεται περισσότερος χρόνος.¹

Η ανάπτυξη του εμβρύου συνεχίζεται με τη δημιουργία των δακτύλων, χεριών και ποδιών, την εμφάνιση των ονύχων και του τριχωτού της κεφαλής. Το έμβρυο αρχίζει να κινείται, αφού σχηματιστούν πλήρως τα άκρα και εμφανιστούν τα μαλλιά

και τα νύχια.¹

Οι κινήσεις του εμβρύου αρχίζουν τον 3ο μήνα για το αρσενικό και τον 4ο μήνα για το θηλυκό. Το αρσενικό έμβρυο κινείται νωρίτερα, διότι είναι πιο δυνατό και ώριμο, αφού προέρχεται από “ισχυρότερο και πυκνότερο σπόρο”.¹

Συνοπτικά, οι αντιλήψεις για τη διαδικασία της κύησης στην Αρχαία Ελλάδα (μέχρι τον 5ο αιώνα π.Χ. περίπου) περιτρέφονται κυρίως γύρω από δύο παρομοιώσεις: η πρώτη είναι αυτή της μήτρας, που μοιάζει με φούρνο και η δεύτερη είναι η αναλογία μεταξύ μήτρας-εδάφους και εμβρύου-φυτού.

Εκτός, όμως, από τα Ιπποκρατικά κείμενα και ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί την παρομοίωση μήτρας-φούρνου στις δικές του αναφορές για την κύηση.

Στο “*Βιβλίο Ονειρών*” του Αρτεμίδωρου (πολύ-πολύ πριν εκδοθεί το ανάλογο περιεχομένου του S. Freud) αναφέρεται ότι η ονειρώξη τζακιού ή φούρνου συμβολίζει γυναίκα και όταν, μάλιστα, κάποιος ονειρευθεί φωτιά σε τζάκι, τότε σημαίνει ότι η σύζυγός του ή κάποια γυναίκα του στενού περιβάλλοντός του θα μείνει έγκυος. Επίσης, στο ίδιο βιβλίο αναφέρεται η γη ως σύμβολο του κόλπου-μήτρας και το υνί από το αλέτρι, σύμβολο του πέους.

Η παρομοίωση της μήτρας (και κατ’ επέκταση της γυναίκας)-εδάφους είναι, επίσης, διαδομένη στην Αρχαία Ελληνική Λογοτεχνία. Ο άνδρας παρουσιάζεται ως ο αγρότης, που σπέρνει και η γυναίκα το έδαφος, που δέχεται τη σπορά. Στις “*Τραχίνιες*” του Σοφοκλή π.χ., ο Ηρακλής παρουσιάζεται ως ο άνδρας που έσπειρε και φεύγει, για να επιστρέψει την εποχή του “θερισμού”. Ακόμη, κατά τον Αισχύλο, ο Οιδίποδας έδωσε το “σπόρο” του σε ιερό έδαφος, δηλαδή στη μητέρα του (Αισχύλος, “*Επτά επί Θήβαις*”).⁵

Τέλος, ένα ανεκδοτικό απόφθεγμα που αποδίδεται στο Σωρανό και αναφέρεται στη γονιμότητα της μεθυσμένης γυναίκας, λέει, ότι όσο είναι ανόητο να σπέρνει κάποιος σε πλημμυρισμένη γη, το ίδιο είναι και η προσπάθεια μεθυσμένης γυναίκας να μείνει έγκυος.⁶

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Dunstan G.R.:** The human embryo. King Edward's Hospital, London, **1987**, pp.1-19.
2. **Lyons M. C., Mattock J. N.(eds):** Hipp-

ocrates on embryos (on the sperm and on the nature of the child). Pembroke Arabic Texts, Cambridge, **1978**.

3. Από τη μελέτη της **A. Hanson** για το Ιπποκρατικό κείμενο "Περί Οκταμήνου". Bull. Hist. Med. **1987**, 61:589.
4. **George S.:** Human conception and fetal growth: a study in the development of Greek thought from the Presocratics through Aristotle, Univ. of Pennsylvania, **1982**.
5. **Vernant J. P.:** Mythe et Pansee chez les Grecs. Maspero, Paris, **1965**, pp.113-4.
6. **Soranus:** Gyn.1.35 ff.

3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχοπροφυλακτικής

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΑΙΕΥΤΙΚΗ ΨΥΧΟΠΡΟΦΥΛΑΚΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ερυθρού Σταυρού 6, 151 23 Μαρούσι Ελλάδα, Τηλ.: 6869287-Fax:6830559, E-mail:mitera@otenet.gr

Προς το
ΣΥΛΛΟΓΟ ΜΑΙΩΝ ΑΘΗΝΩΝ
Αριστείδου Παππά 2, 115 21 Αθήνα

Αθήνα, 5 Ιουνίου 2001

Η "Ελληνική Μαιευτική Ψυχοπροφυλακτική Εταιρεία" οργανώνει το 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο για Ιατρούς και Μαίες στις 19, 20 και 21 Οκτωβρίου 2001, στη Λεμεσό Κύπρου, με θέμα "Επικοινωνία – Αυτονομία", με τη συμμετοχή Ελλήνων και ξένων ομιλητών.

Στο Συνέδριο θα βραβευθούν δύο εργασίες, που θα παρουσιαστούν με θέμα την Ψυχοπροφυλακτική. Οι εργασίες πρέπει να σταλούν στην Εταιρεία μέχρι τις 15 Σεπτεμβρίου 2001. Θα δοθούν πιστοποιητικά και η συμμετοχή θα είναι 15.000 δραχμές.

Πακέτο εξόδων: Αεροπορικά εισιτήρια συν διαμονή σε ξενοδοχείο 5*, σε δίκλινο με πρωινό, για 3 νύχτες= 116.000 δρχ. Σε ξενοδοχείο 4*, σε δίκλινο= 105.000 δρχ. και σε ξενοδοχείο 3*, σε τρίκλινο=90.000 δρχ. Στις τιμές αυτές δεν περιλαμβάνονται οι φόροι αεροδρομίων.

Παρακαλούμε να σταλούν εγκαίρως οι εργασίες σας, δηλώσεις συμμετοχής και προκαταβολή στη διεύθυνση: Ερυθρού Σταυρού 6, 151 23 Μαρούσι, υπόψη κ. Ελευθερίας Δημοπούλου, τηλ.: 0944/370235.

Με εκτίμηση
Ο Πρόεδρος
Κ. Πανόπουλος